

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد

احمد زارعی^۱

محمود سالاری^۲

علی‌اکبر عنابستانی^۳

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و وزن‌دهی به عوامل مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی و تعیین مناسب‌ترین مکان‌ها برای احداث کتابخانه‌های جدید است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی است و به روش پیمایشی و میدانی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش ۱۹ باب کتابخانه‌های وابسته به آستان‌قدس رضوی در مشهد است. این معیارها پس از شناسایی معیارهای مهم مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی به روش سلسله‌مراتبی، وزن داده شده است. در مرحله بعد با توجه به وزن معیارها و تلفیق نقشه معیارهای مرکزیت و سازگاری در محیط «ساج»^۴ بهترین مناطق احداث کتابخانه‌های جدید در مشهد پیشنهاد شده است.

یافته‌ها: در فرایند وزن‌دهی، معیارهای مرکزیت و سازگاری به ترتیب بیشترین میزان اهمیت را داشتند. همچنین مشخص شد با وجود همپوشانی تعدادی کتابخانه‌ها و نفوذ در حوزه یکدیگر، برخی از مناطق مشهد (مانند مناطق ۱۰، ۱۱، ۱۲) فاقد کتابخانه هستند.

---

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مدیر کتابخانه امام صادق (علیه‌السلام) وابسته به آستان‌قدس رضوی

Zareahmad26@yahoo.com

Salari1000@Gmail.com

anabestani@um.ac.i

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه امام رضا (علیه‌السلام)

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

4. (Geographic Information System) GIS.

اصالت/ ارزش: آگاهی از میزان اهمیت هر یک از معیارها از نگاه کارشناسان می‌تواند نویدبخش مکان‌یابی بهینه کتابخانه‌های جدید باشد. به کارگیری این یافته‌ها سبب ایجاد کتابخانه‌های استاندارد همچنین جلوگیری از هدررفت منابع مادی و معنوی این نهاد مقدس می‌شود.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی، مکان‌یابی کتابخانه‌ها، سیستم اطلاعات جغرافیایی «ساج».

مقدمه

شهرها پدیده‌های اجتماعی پیچیده‌ای هستند که زیر فشار توسعه دائمی قرار دارند و تغییرات کمی و کیفی زیادی در آنها به وقوع می‌پیوندد (زاوادسکاس و همکاران، ۲۰۰۷). به نقل از: درواش، بیک‌محمدی، اکبری). به همین سبب، در دهه‌های اخیر مطالعات مربوط به عدالت فضایی و سازمان‌دهی خدمات شهری، بسط فراوانی یافته است (تسو و همکاران، ۲۰۰۵). از طرفی، توسعه نامنظم تأسیسات شهری مانع ارائه خدمات مورد نیاز شهروندان یا موجب کاهش کیفیت خدمات مورد انتظار آنان شده است.

بنابراین، در برنامه‌های شهرسازی و تدوین برنامه‌های مختلف برای شهر، امکانات و اماکن شهر نباید هرکدام به صورت تافته‌ای جدابافته از مناطق مربوط در نظر گرفته شوند و ارتباطات مرئی و نامرئی آنان با سایر مسائل و مشکلات منطقه‌ای فراموش شود. هر یک از تأسیسات شهر از دیدگاه برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی‌های شهری منطق و اساس مخصوص به‌خود را دارند. مکان‌های فرهنگی نیز باید با جامع‌نگری کامل و به‌طور صحیح و منطقی مکان‌یابی شوند و تابع منطق و اصول خاص خود باشند (شیعه، ۱۳۸۶، ص ۲-۳).

علاوه بر آن، در توزیع امکانات عمومی باید بهترین موقعیت از نظر دسترسی ساکنان و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی قابل توجیه باشد. توجه به کتابخانه‌ها نیز به عنوان یکی از تسهیلات شهری، می‌تواند به اصلاح محیط اجتماعی شهروندان منجر گردد. پس باید به برنامه‌ریزی و طراحی کالبدی محله‌های مسکونی توجه شود و محیطی سالم برای ارتقای سطح دانش و بسط پیوندهای اجتماعی و رفع نارسایی‌ها

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۳۵

فراهم آید. در این میان، یکی از اساسی‌ترین نیازمندی‌ها، تأمین کتابخانه‌هاست (شیعه، ۱۳۸۰). محققان اجتماعی نیز توزیع نامتعادل، گسترش نیافتن کتابخانه‌ها، نبودن کتابخانه‌های مجهز و قابل دسترس برای همه افراد را از دلایل مطالعه نکردن مردم دانسته‌اند. از این‌رو، می‌توان گفت ایجاد و گسترش کتابخانه‌ها و اساساً به وجود آوردن امکانات مناسب مطالعه، لازمه زندگی متعالی انسان آگاه است (امانی، ۱۳۸۵، ص ۱۲-۱۱).

تشریح و بیان مسئله

کتابخانه‌ها همچون سایر سازمان‌ها در جهت تحمل هزینه کمتر، حصول نتیجه بیشتر و سهولت دسترسی به منابع، مکان فعالیت خود را انتخاب می‌کنند. همچنین، با پیچیده‌تر شدن عوامل مؤثر در مکان‌یابی، به استفاده از روش‌های علمی و مدرن روی آورده‌اند (صفرنژاد، ۱۳۹۱). هدف‌های اصلی کتابخانه‌ها با توجه توأم به جنبه‌های درونی و بیرونی اثرگذار بر میزان مراجعه و استفاده افراد تحقق می‌یابد. از عوامل درونی می‌توان به داشتن مجموعه‌ای غنی از منابع، رفتار مناسب کارکنان، داشتن بخش‌های متنوع و بالا بودن سطح خدمات اشاره کرد، اما از جنبه‌های مهم بیرونی مؤثر بر افزایش میزان مراجعه و استفاده از کتابخانه، نحوه استقرار و توزیع جغرافیایی کتابخانه‌ها در سطح شهرهاست. محل استقرار کتابخانه‌ها و نحوه توزیع آنها، مستقیم یا غیرمستقیم، در میزان مراجعه و استفاده افراد از کتابخانه دخالت دارد. از این‌رو، کتابخانه‌ها نیز همچون دیگر کاربری‌های شهری، برای ارائه خدمات بهتر به شهروندان، باید به نحو صحیح مکان‌یابی شوند (مختارپور، ۱۳۸۷).

آستان‌قدس رضوی تاکنون موفق به ساخت ۱۹ باب کتابخانه در مناطق مختلف مشهد شده است. هر چند این کتابخانه‌ها در مقایسه با سایر کتابخانه‌های عمومی وضعیت مطلوب‌تری دارند و همواره مورد توجه مراجعان و اعضای آنها بوده است، معلوم نیست این وضعیت با توجه به موقعیت شهری بهترین انتخاب بوده است یا خیر؟ همچنین، اهمیت موقعیت مکانی آنها نسبت به یکدیگر به درستی روشن نیست. ضمن

آن که بر فرض انتخاب صحیح مکان اولیه، مشخص نیست با توجه به تغییر و تحولات تأسیساتی شهری، چه موقعیتی پیدا کرده‌اند؟

بنابراین، با توجه به وسعت و تنوع این خدمات در توسعه این کتابخانه‌ها در شهر، باید برنامه‌ها و هدف‌های درازمدتی را در نظر گرفت و متناسب با آن برنامه‌ریزی کرد و کتابخانه‌ها را گسترش داد. افزون بر آن، وقتی بنایی ساخته می‌شود، مکان آن با توجه به دسترسی به سایر امکانات همچنین تأمین خدمات مربوط، همچون امکانات حمل و نقل و ... انتخاب می‌شود؛ اما ممکن است مکان انتخاب شده در طول زمان و در ارتباط با فعالیت‌هایی که آن بنا با توجه به آنها ساخته شده، فرسوده گردد. فرسودگی مکانی یک کتابخانه نیز در نتیجه توجه نکردن به تغییراتی است که در الگوی گسترده هزینه‌های دسترسی و عوامل مؤثر دیگر پدید می‌آید (حناچی، پورسراجیان، ۱۳۹۱، ص ۹).

این پژوهش با درک این مسئله سعی کرده است با تعیین و شناسایی معیارهای مهم مکان‌یابی و تعیین اهمیت هر یک از این معیارها در مکان‌یابی کتابخانه‌ها، به استقرار بهینه کتابخانه‌های جدید بپردازد.

هدف اصلی

هدف اصلی این پژوهش شناسایی عوامل مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان قدس رضوی و تعیین وزن هر یک از معیارها بر اساس نظر کارشناسان و پیشنهاد مناطق بهینه بر اساس معیارهای تعیین شده است.

هدف‌های فرعی

۱. تعیین میزان اهمیت مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان قدس رضوی.
۲. ارزیابی میزان انطباق کتابخانه‌های موجود با مکان‌یابی بهینه کتابخانه‌ها در شهر مشهد.

پرسش‌های تحقیق

۱. درجه اهمیت مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی از دیدگاه کارشناسان چگونه است؟
۲. به چه میزان کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی با مکان‌یابی بهینه حاصل از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی در «ساج» هماهنگی دارد؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

رشد جمعیت و به تبع آن نیازهای فرهنگی جامعه، احداث و احیای مراکز کتابخانه‌ای را به عنوان یکی از کاربری‌های اصلی شهر ضروری ساخته است. بنابراین، این موضوع اهمیت و ضرورت بررسی همه‌جانبه درباره چگونگی توزیع و توسعه مراکز کتابخانه‌ای و بررسی موقعیت مکانی آنها را دوچندان کرده است. مطالعات و پژوهش‌های لازم در این زمینه، کوششی است در جهت بررسی محدوده مورد مطالعه با توجه به این که از یک سو جامعه با رشد روزافزون نیازهای فرهنگی مواجه است و از سوی دیگر توانایی لازم را برای ایجاد مراکز فرهنگی را در حد نیاز شهروندان ندارد. لذا چنانچه مطالعات اولیه دقیق باشد و در فرایند مکان‌یابی از روش‌های مناسب استفاده شود، سبب افزایش کارایی و ارائه خدماتی با کیفیت بهتر خواهد بود و از اتلاف وقت و هزینه و تصمیم‌گیری‌های نادرست جلوگیری به‌عمل خواهد آمد (ناصری، ۱۳۸۷، ص ۲-۳). علاوه بر آن، از معیارهای رشد و توسعه فرهنگی هر جامعه، میزان استفاده از کتابخانه‌ها به‌ویژه کتابخانه‌های عمومی است. استفاده از کتابخانه‌های عمومی نیز در گرو دسترسی آسان به آنهاست. از آنجا که روز به روز بر وسعت و جمعیت شهرها افزوده می‌شود، مسئله دسترسی به کتابخانه‌ها نیز چالش برانگیزتر شده است. بنابراین، رشد سریع جمعیت و تأثیر آن بر ارائه خدمات کتابخانه‌های عمومی، لزوم

اهمیت تحلیل مکانی و موقعیت کتابخانه‌ها را آشکار می‌کند (بی‌شاپ^۱، ۲۰۰۸، نقل در عفی‌فیان، ۱۳۹۰، ص ۶).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی درباره مکان‌یابی کتابخانه‌ها در ایران و جهان انجام شده است. بیشتر این پژوهش‌ها درباره کتابخانه‌های عمومی بوده است. این تأکید نشان می‌دهد کتابخانه‌های عمومی که زیرمجموعه نهادهای عمومی جامعه هستند، نسبت به سایر کتابخانه‌ها، بیشتر دستخوش تغییر موقعیت می‌شوند، زیرا به طور مستقیم با تغییرات محیطی شهری روبه‌رو می‌شوند. تحقیقات ذیل بیانگر این فضا است:

«زنگی‌آبادی» (۱۳۸۱) در رساله کارشناسی ارشد خود به این نتیجه رسید که پراکنش فضایی کتابخانه‌های کرمان نیاز به بازنگری دارد و مناطق بهینه را پیشنهاد داد. «معصومی و فرج‌زاده اصل» (۱۳۸۲) در پژوهش خود نشان دادند که توزیع کتابخانه‌های عمومی منطقه ۱۲ تهران به هیچ عنوان با توزیع جمعیت همخوانی ندارد و دسترسی به کتابخانه‌ها در وضعیت نامناسبی قرار دارد.

«ره‌نما و آقاجانی» (۱۳۸۸) در پژوهشی به بررسی این موضوع پرداختند. نتایج تحقیق آنان نیز نشان داد اگرچه کتابخانه‌های عمومی مشهد به‌ازای شاخص جمعیت استفاده‌کننده، با میانگین استان برابری دارد، از میانگین کشور پایین‌تر است. همچنین، به لحاظ شاخص زیربنا، از استان و کشور بالاتر است.

«مختارپور، تقی‌زاده و رنگزن» (۱۳۸۸) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که حدود نیمی از کتابخانه‌های اهواز در موقعیت‌های ناسازگار واقع شده‌اند و در استقرار این کتابخانه‌ها به عوامل سازگار و ناسازگار توجه نشده است.

«عفی‌فیان» (۱۳۹۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود نتیجه گرفت که کتابخانه‌های عمومی شیراز از نظر موقعیت و امکانات، وضعیت مطلوبی ندارند.

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۳۹

«موحد و زارعی» (۱۳۹۰) نیز در پژوهشی کتابخانه‌های اهواز را بررسی کردند که مشخص شد این شهر نیاز به احداث ۱۱ کتابخانه جدید دارد و در احداث کتابخانه‌های موجود، به عوامل سازگار و ناسازگار توجه کافی نشده است.

«اباذری، باب‌الحوائجی و جهانگیری‌فرد» (۱۳۹۲) در پژوهشی به مکان‌یابی کتابخانه‌های عمومی منطقه چهار شهر تهران با استفاده از «ساج» پرداختند. نتایج آنان نشان داد توزیع کتابخانه‌ها با معیار مرکزیت و سازگاری تناسب مناسبی دارد، اما از حیث همجواری با عوامل ناسازگار، وضعیت نامناسبی دارند.

توسعه و رشد سریع شهر استانبول سبب ایجاد شکاف میان تسهیلات موجود از جمله کتابخانه‌ها و نیازهای واقعی شهروندان شده است.

«بی‌شاب» (۲۰۰۸) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که با توجه به رشد سریع جمعیت و تأثیر آن بر ارائه خدمات در کتابخانه‌ها، استفاده از «ساج» در مکان‌یابی کتابخانه‌ها ضروری است و به ارائه خدمات بهتر و مناسب‌تر کمک می‌کند.

«بی‌شاب»^۱ و «مندل»^۲ (۲۰۱۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که با استفاده از امکانات فناوری «ساج» می‌توان فرایند ساخت، بررسی، توزیع امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ها را مدیریت نمود و در این زمینه ابزار مناسب و مؤثری است.

«پارک»^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی به این نتیجه رسید که بین تناسب محل سکونت افراد با کتابخانه و میزان استفاده از کتابخانه، ارتباط و همبستگی قابل توجهی وجود دارد.

همچنین «دونلی»^۴ (۲۰۱۳) نیز در مقاله‌ای به بررسی و تحلیل توزیع و پراکندگی کتابخانه‌های عمومی ایالات متحده آمریکا پرداخت. نتایج وی نشان داد بین پوشش و نزدیکی به کتابخانه و میزان استفاده از کتابخانه ارتباط و همبستگی زیادی وجود دارد. به عبارتی، دسترسی بیشتر به کتابخانه تأثیر مستقیمی بر میزان استفاده از آن دارد.

-
1. Bishop.
  2. Mandel.
  3. Park.
  4. Donelly.

به طور کلی، مرور پیشینه تحقیق نشان داد برخی از پژوهش‌ها با وجود شباهت از نظر هدف و محتوا، از نظر روش انجام کار و عوامل دخیل با این پژوهش متفاوت بوده‌اند. همچنین، مشخص شد با وجود اهمیت کتابخانه‌ها در پیشبرد آموزش، فرهنگ و اطلاع‌رسانی، در زمینه مکان‌یابی بهینه کتابخانه‌ها و بهره‌وری آنها و اهمیت موقعیت جغرافیایی کتابخانه‌ها (عوامل برون) مطالعات کافی انجام نشده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی بوده و از نظر گردآوری داده‌ها به روش پیمایش توصیفی انجام شده است. همچنین، در این پژوهش بنا به ماهیت موضوع، هدف و سؤال‌های پژوهش، برای جمع‌آوری اطلاعات و ایجاد پایگاه داده‌ها، از روش‌های کتابخانه‌ای، میدانی و پرسشنامه استفاده شد.

در گام نخست با انجام مطالعات کتابخانه‌ای، ۵۰ معیار اصلی و تابع به‌عنوان معیارهای مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس‌رضوی در نظر گرفته شد. پس از آن بر اساس معیارهای شناسایی شده، پرسشنامه‌ای برای وزن‌دهی به این معیارها طراحی شد که با روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) مطابق نظر کارشناسان سازمان کتابخانه‌ها به وزن‌دهی معیارها و مؤلفه‌های مکان‌یابی پرداخته شد. در این نوع تحلیل، عناصر هر سطح نسبت به عنصر مربوط خود در سطح بالاتر به صورت زوجی مقایسه و وزن آنها محاسبه می‌شود که آنها را «وزن نسبی» می‌نامند (قدسی‌پور، ۱۳۷۹، ص ۱۳-۱۱). سپس با تلفیق وزن‌های نسبی با وزن نهایی هر گزینه، وزن مطلق مشخص می‌شود. مراحل محاسبه، وزن‌دهی و ایجاد جدول‌های مربوط، با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت‌چویس^۱ انجام شد.

وقتی اهمیت معیارها نسبت به یکدیگر برآورد می‌شود، احتمال ناهماهنگی در قضاوت‌ها وجود دارد. سازوکاری که برای بررسی ناسازگاری در قضاوت‌ها در

---

1. Expert choice.

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۴۱

نظر گرفته شده است، محاسبه ضریبی به نام ضریب ناسازگاری (I.R) است که از تقسیم شاخص ناسازگاری (I.I) به شاخص تصادفی بودن (R.I) به دست می‌آید. چنانچه این ضریب کوچکتر یا مساوی (0.1) باشد، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است وگرنه باید در قضاوت‌ها تجدید نظر شود (عظیمی حسینی و دیگران، ص ۷۵).

به طور کلی، مکان‌یابی از طریق «ساج» شامل این مراحل است: ۱) تعیین معیارهای مکان‌یابی و آماده‌سازی آنها ۲) ارزش‌گذاری لایه‌های اطلاعاتی ۳) تلفیق لایه‌های اطلاعاتی و استخراج نقشه نهایی لایه‌بندی منطقه (اباذری، باب‌الحوائجی و جهانگیری فرد، ۱۳۹۲). با استفاده از این نرم‌افزار می‌توان مکان مناسب طرح‌های در دست اجرا را شناسایی و انتخاب کرد یا حداقل پس از شناسایی بهتر محیط کار و عوامل مؤثر بر آن، امکان کنترل و شرایط موجود را اصلاح نمود. همچنین با پیش‌بینی اقدام‌های مؤثر می‌توان عوارض و آثار نامطلوب و مخرب را کاهش داد و یا آنها را رفع کرد (دیویس^۱، ۱۳۸۸، ص ۱۳-۱۱). به منظور استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی در انجام این پژوهش با توجه به معیارهای منتخب، پایگاه داده‌ای این سامانه طراحی شد. سپس تمامی کتابخانه‌ها وارد نقشه شدند. جامعه آماری این پژوهش ۱۹ باب کتابخانه آستان‌قدس مستقر در مشهد است. در وزن‌دهی معیارها نیز تعداد ۹۰ نفر از کارشناسان سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان‌قدس رضوی که سوابق و توانایی لازم را برای پاسخگویی به سؤال‌ها داشتند، به صورت نمونه‌گیری هدفمند برگزیده شدند.

پرسشنامه اولیه این پژوهش مربوط به پایان‌نامه «عفیانی» (۱۳۹۰) بود که با اعمال تغییرات و بومی‌سازی آن، برای این پژوهش در نظر گرفته شد. همچنین، به منظور سنجش روایی و پایایی مجدد در این پژوهش، پرسشنامه مربوط در اختیار ۲۰ نفر از کارشناسان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارشناسان «ساج» قرار گرفت. آلفای کرونباخ پرسشنامه به میزان ۰.۸۲٪ به دست آمد و بدین ترتیب روایی و پایایی پرسشنامه نیز تأیید شد.

---

1. Davis.

در این پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها با دو شیوه متفاوت انجام شد. ابتدا پس از شناخت و تعیین معیارهای مناسب از طریق بررسی پژوهش‌های پیشین و اعمال نظرهای اصلاحی مدیران و کارشناسان کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی، با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) به وزن‌دهی شاخص‌ها پرداخته شد. پس از این مرحله، با استفاده از نرم‌افزار «ساج» نسخه ۱۰.۳ و توابع فضایی با اعمال وزن به لایه‌ها و همچنین ترکیب لایه‌ها، وضعیت موجود و تعیین پهنه‌های پیشنهادی بررسی شد.

توصیف و تحلیل داده‌ها

از دیدگاه کارشناسان، درجه اهمیت مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی چگونه است؟

برای پاسخ به این پرسش، با توجه به مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی پژوهش‌های پیشین، ابتدا معیارهای مؤثر بر مکان‌یابی شناسایی و پس از بومی‌سازی آنها، نسبت به تعیین وزن هر یک از این مؤلفه‌ها اقدام شد. چنان‌که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، ضریب سازگاری معیارها و شاخص‌ها کمتر از (۰/۱) است. بنابراین، سازگاری مقایسه‌ها نیز قابل قبول است. جدول و وزن‌های استخراج شده به شرح زیر است:

الف) شاخص‌های مرکزیت

۱- ماتریس قابلیت دسترسی

جدول ۱. ماتریس قابلیت دسترسی

وزن شاخص	فاصله از خیابان‌های اصلی	پایانه‌های بین شهری	ایستگاه‌های اتوبوس	ایستگاه‌های مترو	قابلیت دسترسی
۰.۶۳۱	۷.۰	۵.۶	۶.۱	۱	ایستگاه‌های مترو
۰.۲۳۹	۶.۲	۵.۵	۱		ایستگاه‌های اتوبوس
۰.۰۸۷	۳.۶	۱			پایانه‌های بین شهری
۰.۰۴۳	۱				فاصله از خیابان‌های اصلی
۱	جمع	<i>Inconsistency (CR) = 0.04</i>			

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۴۳

در این گروه به ترتیب «ایستگاه‌های مترو» (۰.۶۳۱) به جهت سرعت عمل و دسترسی هرچه سریع‌تر به منابع، از نگاه کارشناسان بیشترین اهمیت را داشت. همچنین، «فاصله از خیابان‌های اصلی» (۰.۰۴۳) کمترین وزن را به خود اختصاص داد.

۲- ماتریس توزیع جمعیت

جدول ۲. ماتریس توزیع جمعیت

وزن شاخص	گروه سنی	تراکم خانوار	جمعیت باسواد	تراکم جمعیت	توزیع جمعیت
۰.۵۹۱	۶	۵.۴	۵.۲	۱	تراکم جمعیت
۰.۲۶۵	۶.۵	۵.۸	۱		جمعیت باسواد
۰.۱۰۱	۵.۱	۱			بعد خانوار
۰.۰۴۳	۱				گروه سنی
۱	جمع	<i>Inconsistency (CR) = 0.02</i>			

در این گروه نیز «تراکم جمعیت» با شاخص وزن (۰.۵۹۱) به جهت تأمین استفاده‌کنندگان بالقوه کتابخانه و نیازهای متنوع اطلاعاتی آنان، از نگاه کارشناسان بیشترین اهمیت و «گروه سنی» (۰.۰۴۳) کمترین اهمیت را داشت.

۱- ماتریس همجواری با مراکز پرجمعیت

جدول ۳. ماتریس همجواری با مراکز پرجمعیت

وزن شاخص	همجواری	پارک‌ها	مدارس	فرهنگسراها	موزه‌ها	مساجد	دانشگاه‌ها	ادارات دولتی	
۰.۲۸۲	پارک‌ها	۱	۲.۱	۳.۹	۳.۵	۳.۳	۱.۶	۵.۶	
۰.۲۹۶	مدارس		۱	۵.۲	۴.۰	۴.۶	۵.۰	۵.۵	
۰.۱۹۲	فرهنگسراها			۱	۵.۱	۶.۱	۵.۴	۶.۷	
۰.۰۷۷	موزه‌ها				1	۲.۵	۲.۵	۲.۲	
۰.۰۶۲	مساجد					۱	۲.۱	۴.۲	
۰.۰۶۶	دانشگاه‌ها						۱	۶.۲	
۰.۰۲۵	ادارات دولتی							۱	
۱	جمع	<i>Inconsistency (CR) = 0.05</i>							

در این گروه نیز از نظر کارشناسان، «مدارس» (۰.۲۹۶) به سبب نیازهای مطالعاتی و جمعیت بالفعل و بالقوه استفاده‌کننده از کتابخانه، بیشترین و «ادارات دولتی» (۰.۰۲۵) به

علت شلوغی و روزمرگی و نبود توجه کافی به مطالعه و کتابخوانی، کمترین اهمیت را دارند.

الف) معیارهای اصلی مرکزیت

جدول ۴. ماتریس معیارهای اصلی مرکزیت

مرکزیت	قابلیت دسترسی	توزیع جمعیت	همجواری با مراکز پرتجمع	وزن شاخص
قابلیت دسترسی	۱	۵.۹	۶.۴	۰.۷۲۴
توزیع جمعیت		۱	۵.۴	۰.۲۱۰
همجواری با مراکز پرتجمع			۱	۰.۰۶۶
<i>Inconsistency (CR) = 0.02</i>				
جمع				
۱				

در این ماتریس نیز «قابلیت دسترسی» (۰.۷۲۴) به جهت ایجاد دسترسی بیشتر و آسان‌تر و «همجواری با مراکز پرتجمع» به جهت ازدحام، شلوغی و سروصدا (۰.۰۶۶) از نظر کارشناسان به ترتیب بیشترین و کمترین اهمیت را داشتند.

ب) میزان ناسازگاری کاربری‌های همجوار با استقرار کتابخانه‌ها

جدول ۵. ماتریس میزان ناسازگاری کاربری‌های همجوار

سازگاری	مراکز خرید	خطوط راه آهن	فرودگاه‌ها	شهر بازی‌ها	بزرگراه‌ها	ورزشگاه‌ها	کارخانجات	بیمارستان‌ها	گورستان‌ها	کشتارگاه‌ها	صنایع	سینماها و مراکز هنری	کشتارگاه‌ها	گورستان‌ها	بیمارستان‌ها	کارخانجات	ورزشگاه‌ها	بزرگراه‌ها	شهر بازی‌ها	فرودگاه‌ها	خطوط راه آهن	مراکز خرید
مراکز خرید	۱	۲.۵	۴.۱	۳.۰	۳.۶	۵.۱	۴.۶	۴.۷	۴.۲	۵.۶	۳.۳	۵.۵	۵.۶	۴.۷	۴.۶	۵.۱	۴.۶	۳.۶	۳.۰	۴.۱	۲.۵	۱
خطوط راه آهن		۱	۲.۲	۳.۷	۳.۴	۴.۷	۳.۴	۳.۴	۴.۲	۴.۲	۴.۱	۴.۸	۴.۲	۳.۴	۳.۴	۴.۷	۳.۴	۳.۷	۲.۲	۲.۲	۱	
فرودگاه‌ها			۱	۲.۳	۲.۷	۳.۴	۲.۸	۳.۷	۳.۴	۳.۴	۲.۸	۳.۸	۳.۴	۲.۸	۲.۸	۳.۴	۲.۷	۲.۳	۱	۱		
شهر بازی‌ها				۱	۴.۴	۲.۹	۳.۸	۲.۶	۴.۰	۴.۵	۳.۰	۴.۵	۴.۰	۲.۶	۳.۸	۲.۹	۴.۴	۱				
بزرگراه‌ها					۱	۱.۸	۲.۲	۲.۵	۲.۸	۲.۹	۱.۶	۲.۹	۲.۸	۲.۵	۲.۲	۱.۸	۱					
ورزشگاه‌ها						۱	۳.۴	۲.۶	۲.۶	۳.۱	۱.۸	۳.۱	۲.۶	۲.۶	۱	۱.۸						
کارخانجات							۱	۳.۶	۳.۰	۳.۱	۲.۰	۳.۱	۳.۰	۳.۶	۱	۳.۶						
بیمارستان‌ها								۱	۵.۰	۴.۸	۳.۸	۴.۸	۵.۰	۱		۵.۰						
گورستان‌ها									۱	۲.۴	۲.۰	۲.۴	۱			۲.۴						
کشتارگاه‌ها										۱	۱.۷	۱.۳	۱			۱.۷						

۰.۰۵۱	۲.۵	۲.۳	۲.۵	۵.۳	۵.۲	۱												سینماها و مراکز هنری
۰.۰۲۵	۲.۰	۱.۲	۰.۹	۲.۸	۱													صنایع
۰.۰۲	۱.۴	۰.۹	۰.۹	۱														مراکز سوخت‌رسانی
۰.۰۵۵	۲.۴	۲.۴	۱															مراکز انتظامی
۰.۰۴	۲.۲	۱																آتش‌نشانی‌ها
۰.۰۳	۱																	اراضی وقفی آستان‌قدس رضوی
۱	جمع	Inconsistency (CR) = 0.08																

در جدول ۵ نیز از نظر کارشناسان میزان تأثیرگذاری هریک از عوامل، به وضوح آمده است. باز هم «مراکز خرید» با شاخص وزن (۰.۱۶۷) به علت ایجاد ازدحام، «سروصدا و رفت‌وآمد وسایل نقلیه» بیشترین تأثیر منفی و در نهایت «مراکز سوخت‌رسانی» با شاخص وزن (۰.۰۲) کمترین میزان تأثیر را نشان می‌دهد.

ج) وضعیت امکانات رفاهی و پیش‌بینی آینده

جدول ۶. ماتریس امکانات رفاهی و پیش‌بینی آینده

وزن شاخص	فضای گسترش آینده	نوع خدمات کتابخانه	جلوه‌های بصری	پارکینگ	امکانات رفاهی
۰.۵۰۶	۳.۹	۳.۸	۲.۶	۱	پارکینگ
۰.۲۳۸	۲.۳	۲.۲	۱		جلوه‌های بصری
۰.۱۷۰	۳.۶	۱			نوع خدمات کتابخانه
۰.۰۸۶	۱				فضای گسترش آینده
۱	جمع	Inconsistency (CR) = 0.08			

در این بخش نیز «پارکینگ» با وزن شاخص (۰.۵۰۶) به علت ایجاد زمینه سهولت دسترسی به کتابخانه برای مراجعان و کارکنان، بیشترین اهمیت و «پیش‌بینی فضا برای

گسترش آینده» با شاخص وزن (۰.۰۸۶) از نظر کارشناسان کمترین اهمیت را به خود اختصاص داد.

د) وضعیت جهت‌یابی محل کتابخانه‌ها

جدول ۷. ماتریس جهت‌یابی محل کتابخانه‌ها

وزن شاخص	مجاورت با برج‌ها و ساختمان‌های بلند	رعایت فاصله با ساختمان‌های اطراف	جهت وزش باد و نور خورشید	جهت‌یابی
۰.۶۵۷	۴.۵	۳.۸	۱	جهت وزش باد و نور خورشید
۰.۲۳۶	۳	۱		رعایت فاصله با ساختمان‌های اطراف
۰.۱۰۷	۱			مجاورت با برج‌ها و ساختمان‌های بلند
۱	جمع	Inconsistency (CR) = 0.09		

در این گروه نیز عامل «جهت وزش باد و نور خورشید» به جهت تأثیر مستقیم در میزان مصرف انرژی با شاخص وزن (۰.۶۵۷) از نظر کارشناسان بیشترین اهمیت و «مجاورت با برج‌ها و ساختمان‌های بلند» با شاخص (۰.۱۰۷) کمترین اهمیت را نشان می‌دهد.

ه) مطلوبیت:

جدول ۸. ماتریس مطلوبیت

وزن شاخص	حریم مسیل	شیب زمین	حریم گسل	مقاومت خاک	مطلوبیت
۰.۴۷۱	۲.۸	۳.۳	۳.۱	۱	مقاومت خاک
۰.۲۸۶	۲.۷	۴.۱	۱		حریم گسل
۰.۱۵۳	۳.۶	۱			شیب زمین
۰.۰۸۹	۱				حریم مسیل
۱	جمع	Inconsistency (CR) = 0.02			

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۴۷

و) وضعیت کتابخانه‌های موجود

جدول ۹. ماتریس وجود کتابخانه‌های موجود

وزن شاخص	مجاورت با سایر کتابخانه‌ها	مجاورت با کتابخانه‌های مساجد و اماکن مذهبی	مجاورت با کتابخانه‌های دانشگاهی	مجاورت با کتابخانه‌های عمومی	مجاورت
۰.۵۴۵	۳.۹	۴	۴.۱	۱	مجاورت با کتابخانه‌های عمومی
۰.۲۴۴	۳.۸	۳	۱		مجاورت با کتابخانه‌های دانشگاهی
۰.۱۳۹	۳.۵	۱			مجاورت با کتابخانه‌های مساجد و اماکن مذهبی
۰.۰	۱				مجاورت با سایر کتابخانه‌ها
۱	جمع	<i>Inconsistency (CR) = 0.04</i>			

ز) وضعیت معیارهای کلی

جدول ۱۰. ماتریس مقایسه معیارهای کلی مکان‌یابی کتابخانه‌ها

وزن شاخص	کتابخانه‌های موجود	مطلوبیت	جهت‌یابی	امکانات رفاهی و ...	سازگاری	مرکزیت	
۰.۲۳۸	۴.۲	۴.۹	۴.۲	۲.۳	۲.۴	۱	مرکزیت
۰.۲۷۱	۳.۸	۳.۶	۴.۲	۳.۶	۱		سازگاری
۰.۱۶۹	۳.۴	۳.۷	۳.۵	۱			امکانات رفاهی و ...
۰.۱۱۱	۴.۴	۴.۲	۱				جهت‌یابی
۰.۰۷۱	۵.۲	۱					مطلوبیت
۰.۰۴	۱						وجود کتابخانه‌های موجود
۱	جمع	<i>CR=0.06</i>					

چنان‌که در جدول‌های فوق به وضوح ملاحظه می‌شود، ابتدا معیارهای متعلق به هر گروه وزن‌دهی شده و علاوه بر تعیین معیارهای شاخص در هر گروه، معیارهای اصلی نیز جداگانه با هم مقایسه شده‌اند که در بین معیارهای اصلی، دو معیار «مرکزیت» (۰.۳۳۸) و «سازگاری» (۰.۲۷۱) به ترتیب بیشترین اهمیت و «وجود کتابخانه‌های موجود» (۰.۰۴) نیز کمترین اهمیت را نشان می‌دهد.

با توجه به قابلیت نرم‌افزار «ساج» همچنین اهمیت نسبتاً بالای دو معیار «مرکزیت» و «سازگاری»، این دو معیار کلی به عنوان معیارهای اصلی در نظر گرفته شدند که در مراحل بعدی این پژوهش چگونگی انطباق هریک از کتابخانه‌های آستان قدس رضوی با این معیارها، بررسی شده است.

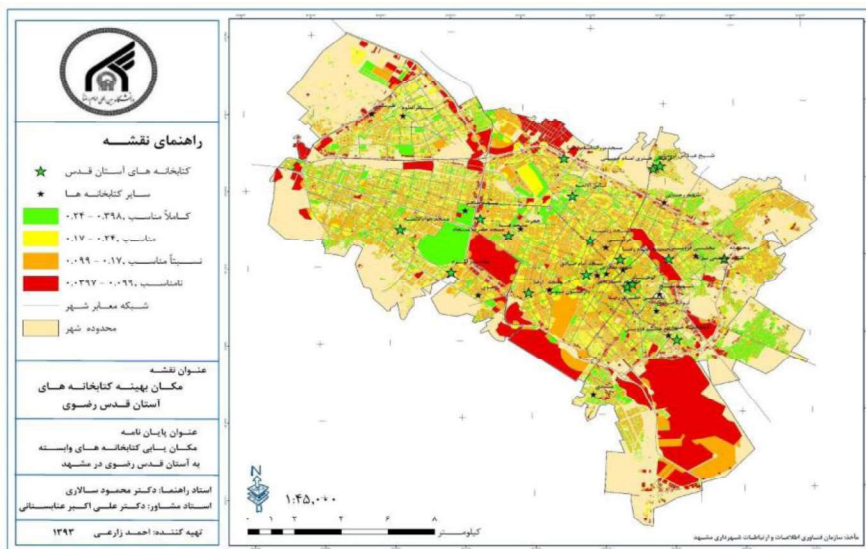
سؤال دوم پژوهش: کتابخانه‌های آستان قدس رضوی به چه میزان با مکان‌یابی

بهینه حاصل از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی در «ساج» هماهنگی دارند؟

برای پاسخ به این پرسش، ابتدا با تلفیق نقشه‌های نهایی «مرکزیت» و «سازگاری» که با تلفیق زیرمعیارهای مربوط به دست آمد، مطابق نقشه ذیل مناطق بهینه پیشنهادی به صورت پهنه‌های کاملاً مناسب، نسبتاً مناسب، مناسب و نامناسب، به ترتیب در رنگ‌های سبز، زرد، قهوه‌ای و قرمز نشان داده شده است. سپس با تطبیق موقعیت هریک از کتابخانه‌های آستان قدس رضوی با مناطق بهینه پیشنهادی، موقعیت آنها بررسی شده است. همچنین، با توجه به نقشه مناطق بهینه، مناطق کاملاً مناسب که با رنگ سبز مشخص شده و خارج از شعاع عملکردی کتابخانه‌های موجود هستند، بهترین گزینه‌ها برای احداث کتابخانه‌های جدید پیشنهاد شده است. وضعیت انطباق موقعیت هریک از کتابخانه‌ها با توجه به نقشه مناطق بهینه در مشهد، در جدول ۱۱ آمده است.

نقشه مناطق بهینه برای احداث کتابخانه‌های جدید

جدول ۱۱. موقعیت کتابخانه‌های وابسته باتوجه به مناطق بهینه پیشنهادی

مجموعه کتابخانه مرکزی، سیار و گوهرشاد، جوادالائمه، پیغمبر اکرم (ع)	کاملاً مناسب
امام صادق (ع)، مسجدالرضا، زینبیه، ثامن‌الائمه، سجاد، مجتمع فرهنگی امام خمینی (ره)، شیخ هاشم قزوینی	مناسب
کتابخانه و حسینیه امام رضا (ع)، حاج شیخ مجتبی قزوینی، قبا، حاج شیخ عباس تربتی، کتابخانه بزرگ امام رضا (ع)	نسبتاً مناسب
محمدیه	نامناسب

جمع‌بندی، بحث و نتیجه‌گیری

درجه اهمیت مؤلفه‌ها و معیارهای مؤثر بر مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی از دیدگاه کارشناسان چگونه است؟

در وزن‌دهی معیارها مشخص شد: در ماتریس توزیع جمعیت، «تراکم جمعیت» (۰.۵۹۱) به سبب ارائه خدمات حداکثری، نسبت به معیارهای دیگر امتیاز بیشتری به خود اختصاص داد.

بررسی وزن‌های داده شده در زیرشاخه‌های معیار دسترسی، حاکی از آن است که «ایستگاه مترو» به سبب سرعت و نظم نسبتاً مناسب این وسیله نوظهور در مشهد، به عنوان وسیله‌ای برای دسترسی هرچه سریع‌تر و منظم به منابع کتابخانه، بیشترین اهمیت را داشت، به همین علت، این معیار از نگاه کارشناسان با وزن شاخص (۰.۶۳۱) بیشترین اهمیت را در بین سایر عوامل مانند: ایستگاه اتوبوس، پایانه‌های بین شهری، فاصله با خیابان‌های اصلی به خود اختصاص داده است.

همچنین، در گروه همجواری با مراکز پرجمعیت، «مراکز آموزشی» به علت پتانسیل نسبتاً بالای این مراکز از بُعد جامعه بالقوه استفاده‌کننده از کتابخانه و از طرفی ضعف نسبی کتابخانه‌های آموزشی، با وزن شاخص (۰.۲۹۶) از نگاه کارشناسان بیشترین اهمیت را به خود اختصاص داده است. پس از آن، به ترتیب «پارک‌ها» و «فرهنگسراها» از نظر کارشناسان بیشترین وزن نسبی را دارند.

در گروه امکانات رفاهی و پیش‌بینی آینده، از دید کارشناسان «پارکینگ» با وزن شاخص (۰.۵۰۶) به جهت ایجاد سهولت مراجعه و استفاده از کتابخانه در بین این گروه بیشترین اهمیت را داشت. در گروه معیارهای جهت‌یابی، «جهت وزش باد و نور خورشید» با شاخص وزن (۰.۶۵۷) به منظور بهره‌مندی هرچه بیشتر از نور طبیعی و صرفه‌جویی در میزان مصرف انرژی بیشترین اهمیت را به خود اختصاص داده است. همچنین، استفاده تمام وقت از نور مصنوعی، برای مراجعه‌کنندگان خسته‌کننده و ملال‌آور است، که از نگاه کارشناسان به آن توجه شده است. در گروه مطلوبیت، «مقاومت خاک» با شاخص وزن (۰.۴۷۱) حائز بیشترین اهمیت بود. بررسی وضعیت خاک در مکانی که قرار است کتابخانه در آن‌جا بنا شود، از آن جهت حائز اهمیت است که با تعیین اجزای تشکیل‌دهنده خاک، می‌توان به راحتی میزان استحکام و تحمل‌پذیری آن را مشخص کرد. همچنین در گروه همجواری با کتابخانه‌های موجود هم «همجواری با کتابخانه‌های عمومی» بیشترین اهمیت را داشت که به نظر می‌رسد از بُعد اشتراک منابع، مورد توجه کارشناسان قرار گرفته باشد. در ادامه، معیارهای اصلی مرکزیت و سازگاری که در فرایند وزن‌دهی بیشترین امتیاز را کسب کرده بودند و از

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۵۱

طرفی امکان تهیه لایه‌های اطلاعاتی آنها در محیط «ساج» امکان‌پذیر بود، به عنوان معیارهای اصلی این پژوهش در نظر گرفته شده‌اند.

به چه میزان کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی با مکان‌یابی بهینه حاصل از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی در «ساج» هماهنگی دارد؟

در توضیح این پرسش که به نوعی خروجی نهایی این پژوهش نیز شمرده می‌شود، نقشه مورد نیاز پس از تلفیق لایه‌های مرکزیت و سازگاری، به دست آمده است. در این نقشه با در نظر گرفتن عوامل اصلی دخیل در مکان‌یابی کتابخانه، بهترین مناطق جهت کتابخانه‌های جدید پیشنهاد شده است. چنان‌که در جدول ۱۱ نیز آمده است، مشخص شد با وجود همپوشانی برخی از کتابخانه‌ها و نفوذ در حوزه یکدیگر، همچنین قرار گرفتن تعدادی از کتابخانه‌ها در مناطق نامناسب یا نسبتاً مناسب، آستان‌قدس رضوی در برخی از مناطق مشهد فاقد کتابخانه است. بر این اساس، با توجه به عنایت و توجه ویژه مدیریت این نهاد مقدس به مقوله کتاب و کتابخوانی، شایسته است کتابخانه‌هایی در آن مناطق احداث شود تا همه شهروندان به طور عادلانه از خدمات فرهنگی آستان‌قدس رضوی بهره‌مند شوند.

نکته دیگر این که، برای جلوگیری از اتلاف وقت و سرمایه مادی و معنوی این نهاد مقدس، برای انتقال کتابخانه‌هایی که در مناطق نسبتاً نامناسب یا نامناسب قرار دارند، می‌توان برنامه‌ریزی نمود و آنها را در نقاط کاملاً مناسب که فاقد کتابخانه هستند، مستقر کرد. مناسب‌ترین نقاط در این مناطق با رنگ سبز مشخص شده است. این موضوعی است که «مختارپور، تقی‌زاده و رنگزن» (۱۳۸۸) هم در بررسی کتابخانه‌های اهواز به همین نتیجه رسیده بودند. نتایج پژوهش‌های آنان نیز حکایت از آن داشت که حدود نیمی از کتابخانه‌های فعلی شهرستان اهواز در مناطق بهینه واقع شده‌اند. در عین حال، همین کتابخانه‌ها به دلیل همجواری با کاربری‌های ناسازگاری همچون خطوط راه‌آهن و بزرگراه‌ها موقعیت مطلوبی نداشتند، بنابراین مناطق مناسب‌تری برای

کتابخانه‌های جدید پیشنهاد کردند. علاوه بر آن، «آیاتک»^۱ و «دوکمسی»^۲ (۲۰۰۷) نیز در پژوهش خود رشد سریع استانبول را عامل ایجاد شکاف عمیق بین نیازها و پیش‌بینی تسهیلات اجتماعی دانستند. آنان نیز بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌ها به منظور بهبود سطح خدمات را با اهمیت دانسته و در تأسیس کتابخانه‌های جدید، توجه به امکانات کتابخانه و جمعیت نواحی را اثرگذار دانستند. علاوه بر آن چنان‌که در پژوهش‌های «پارک»^۳ (۲۰۱۲) همچنین «دونلی»^۴ (۲۰۱۳) نیز تأکید شده، بین تناسب محل سکونت افراد با کتابخانه و میزان استفاده از کتابخانه ارتباط و همبستگی قابل توجهی وجود دارد. بنابراین، شایسته است قبل از هر نوع برنامه‌ریزی و صرف هزینه، انطباق موقعیت آن مکان با مناطق بهینه مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهادها

پیشنهادهای برگرفته از یافته‌های پژوهش

باتوجه به یافته‌ها و نتایج این پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- ۱- استقرار کتابخانه‌ها به طور اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی قبلی انجام نشود.
- ۲- با توجه به بررسی‌های میدانی که درباره نحوه استقرار کتابخانه‌های آستان قدس رضوی صورت گرفت، همچنین قرارگرفتن تعدادی از کتابخانه‌ها در مناطق نامناسب یا نسبتاً مناسب، پیشنهاد می‌شود تأسیس، طراحی و مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان قدس رضوی پس از بررسی سازمان کتابخانه‌ها، مصوب و اجرایی شود.
- ۳- اگرچه ارائه خدمات فرهنگی در تمامی نقاط شهر مشهد از هدف‌ها و برنامه‌های راهبردی و بلندمدت آستان قدس رضوی است، پیشنهاد می‌شود برای رعایت فاصله مناسب با سایر کتابخانه‌های موجود این شهر در احداث کتابخانه‌های جدید با متولیان

---

1. Ayatac.
2. Dokmeci.
3. Park.
4. Donelly.

عوامل مؤثر در مکان‌یابی کتابخانه‌های آستان‌قدس رضوی در مشهد ... / ۵۳

کتابخانه‌ها در سایر نهادها مانند نهاد کتابخانه‌های عمومی نیز نوعی تعامل و هماهنگی وجود داشته باشد و در مکان‌یابی کتابخانه‌ها به موقعیت کتابخانه‌های موجود نیز در حد امکان توجه شود.

منابع

- اباذری زهرا؛ فهیمه باب‌الحوادثی و بهنام جهانگیری فرد (۱۳۹۲). «مکان‌یابی کتابخانه‌های عمومی منطقه چهار شهر تهران با استفاده از GIS»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۹ (۴)، ۵۲۷-۵۴۷.
- امانی، غفور (۱۳۸۵). آشنایی با کتاب و کتابخانه و اصول کتابداری. تهران: انتشارات شیخ صفی‌الدین.
- پرتال سازمان کتابخانه‌ها موزه و مرکز اسناد آستان‌قدس رضوی (۱۳۹۳). کتابخانه‌های وابسته، کتابخانه‌های درون‌شهری، بازیابی در: <http://www.aqlibrary.ir/index.php/fa>
- حناچی، پرویز و محمود پورسراجیان (۱۳۹۱). احیای بافت شهری تاریخی (با رویکرد مشارکت). تهران: انتشارات دانشگاه تهران: مؤسسه انتشارات.
- دیویس، دیوید ادوارد (۱۳۸۸). GIS برای همه. حمیدرضا جعفری، علی‌رضا موسایی و محمدعلی شجاعی، (مترجمان). تهران: خاتیران.
- رهنما، محمدرحیم و حسن آقاجانی (۱۳۸۸). تحلیل توزیع فضایی کتابخانه‌های عمومی در شهر مشهد. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴۶ (۱۲)، ۲.
- زنگی‌آبادی، مهدیه (۱۳۸۱). تحلیل توزیع فضایی و مکان‌یابی کتابخانه‌های عمومی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: شهر کرمان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کرمان. بازیابی در آبان ۲۰، ۱۳۹۲، از: www.irandoc.ir
- سازمان فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری مشهد (۱۳۹۳). آمارنامه شهر مشهد ۱۳۹۰. بازیابی در ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۳ از: <http://amar.mashhad.ir/web>
- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان‌قدس رضوی (۱۳۹۲). اساسنامه سازمان کتابخانه‌ها موزه و مرکز اسناد آستان‌قدس رضوی (فایل چاپ نشده).
- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۰). نظام استقرار کتابخانه‌ها در شهر. شهرداری‌ها، شماره ۲۹.
- _____ (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی شهری. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- صیادی، احسان؛ مهدی مداحی و محمدپور، علی (۱۳۹۱). معماری پایدار. تهران: لوتس.
- عظیمی حسینی، محمد؛ محمدهادی نظری‌فر و رضوانه مؤمنی (۱۳۸۹). کاربرد GIS در مکان‌یابی. تهران: مهرگان قلم.
- عفیفیان، فرزانه (۱۳۹۰). مکان‌یابی خدمات کتابخانه‌های عمومی شیراز با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (ارائه الگویی از شاخص‌ها) نمونه: شهر شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز. بازیابی در آبان ۲۰، ۱۳۹۲، از: ۱ ایران داک: www.irandoc.ir

- فرج‌زاده، منوچهر و هوشنگ سرور (۱۳۸۱). مدیریت و مکان‌یابی مراکز آموزشی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، مطالعه موردی فضاهای آموزشی مقطع راهنمایی، منطقه هفت تهران. *تحقیقات جغرافیایی*، ۶۷، ص ۷۹-۹۰. بازیابی از:
<http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/125313>
- قدسی‌پور، حسن (۱۳۷۹). *فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)*. تهران: دانشگاه صنعتی امیرکبیر.
- محبوب فریمانی، الهه (۱۳۹۰). *تاریخ کتابخانه آستان قدس رضوی بر پایه اسناد؛ از صفوی تا قاجار*. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- مختاری‌پور، رضا (۱۳۸۸). *مکان‌یابی کتابخانه‌های عمومی کشور، ضرورت‌ها و مؤلفه‌ها*. بازیابی در اسفند ۵، ۱۳۹۲، از / <http://www.irandoc.ac.ir/jrnl.all.html>
- موحد، علی و بلال زارعی (۱۳۹۰). ارائه الگویی برای مکان‌گزینی فضایی کتابخانه‌های عمومی شهر اهواز با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی، *جغرافیا و برنامه‌ریزی* ۱۶(۳۵) بازیابی در شهریور ۱۵، ۱۳۹۳، از:
<http://www.magiran.com/view.asp?Type=pdf&ID=916024&l=f>
- ناصری، صدیقه (۱۳۸۴). *تحلیل توزیع فضایی مراکز آموزشی با استفاده از GIS*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹). *مجموعه مقالات نشست تخصصی اداره کل پژوهش و آموزش نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور*. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- Ayatac, Hatice & Dokmeci, Vedia (2007). *Spatial analysis of library system and proposal for new libraries in stanbul*. Retrieved january 1, 2014, from Talor& francis online:
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09654310701448253#previe>.
- Bishop, Baredly wade (2008). *use of geographic information system in marketing and facility site location public library*. Retrieved jan 21, 2014, from <http://works.bepress.com>:
<http://www.ala.org/pla/sites/ala.org.pla/files/content/publications/publiclibraries/pastissues/septoct08.pdf>.
- Bishop, Baredly wade, & Mandel, Lauren (2010). *Utilizing geographic information system GIS in library research*. Retrieved january 20, 2014, from emerald: Utilizing geographic information system GIS in library research.
- Cassettari, S (2007). *Introduction to integrated geo- information management*. Londen: Chapman & Hall.
- Donelly, Francis.p. (2013). *The geographic distribution of United States public libraries: An analysis of locations and service areas*. Retrieved SEP 20, 2013, from sagepub:
<http://lis.sagepub.com/content/early/2013/05/08/0961000612470276>.
- Park, Sung Jae (2012). *measuring publik library:a case study*. Retrieved sep 2013, 22, from library\$ informatin scinse: www.elsevier.com.